

УДК 340.12

Іванна Щербай

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
лаборант кафедри
ivashkakaktys@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ РИС ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ЗДОБУТТІ СВОБОД

<http://doi.org/10.23939/law2021.29.088>

© Щербай І., 2021

Застосування основних рис людської гідності у здобутті свобод відіграє важливу роль у нашому житті. Адже моральні норми права сприяють ухваленню рішення відповідно до справедливості та гідності людини.

Варто зазначити, що застосування права – це вміння правильно і доцільно вживати правові норми. Проте воно має і свої особливості.

Застосування тісно взаємодіє з дотриманням, використанням та виконанням, проте може бути і самостійним щодо закону чи винесення рішень суду, де чітко проявляється роль застосування. Адже саме у таких важливих моментах застосування є доречним, оскільки від вміння правильно та доцільно застосовувати закон та виносити вірні рішення може залежати доля інших людей. Саме тому в таких ситуаціях людина повинна діяти у згоді з юридичними поглядами, не забуваючи і про свою мораль та місце у цьому світі.

Філософське розуміння застосування проявляється в релігійних нормах. Оскільки теоретичне значення пов’язане з нормами та законами, то філософське будується на Священному Писанні, Біблії та інших релігійних джерелах. У філософському розумінні застосування будується на моральних цінностях, які необхідні в наш час. Яскравим прикладом стане роль саме моралі в судовому розгляді.

Ключові слова: правозастосування, гідність людини, поведінка, відособленість, застосування.

Постановка проблеми. Роль застосування і справді має важливе місце в суспільстві та житті кожного з нас, оскільки відповідає за один з найважливіших чинників життя людини за її долю та свободу.

Аналіз дослідження проблеми. Це питання досліджували чимало науковців та відомих людей, серед яких: С. Сливка, Д. Федорика, О. Сліпушко, В. Яременко, О. Пушкіна, Є. Бобрешов, М. Борисенко

Мета полягає в тому, щоб висвітлити роль та місце застосування основних рис людської гідності у державотворчих процесах для здобуття основних свобод.

Виклад основного матеріалу. Гідність – це один із найскладніших особистісних елементів моральної свідомості, внутрішнього світу людини, що розкриває себе в усіх сферах людської діяльності та суспільних відносин. Йому властивий багатий спектр емоцій та уявлень про моральне

й аморальне, постійне прагнення до гармонізації внутрішнього світу людини і середовища, яке її оточує. Тому формування гідності – це усвідомлення людиною вимог суспільства, контроль за своїми думками й учинками, їх аналіз і самооцінка. Людина з почуттям власної гідності відповідає перед собою і, отже, перед суспільством, перетворюючи гідність на саморегулятор людської поведінки, на моральне суспільне надбання [1, с. 5].

Застосування варто розглядати в теоретичному і філософському розумінні. На основі теоретичного розуміння спеціальні суб'єкти (наділені управлінськими повноваженнями) застосовують норми права не на свою користь, а існує встановлена процесуальна форма дії (підпорядкована встановленим загальним вимогам), яка завершується правозастосувальним актом. Важливість застосування норм достатньо обґрунтована в теорії права і має назву особливої форми реалізації права, яка характеризується державною вагою [2, с. 144].

Застосування права від інших форм його реалізації відрізняє те, що тут неможлива бездіяльність (пасивна поведінка, як за дотримання норм), право на правозастосовну діяльність поєднується з обов'язком її здійснення. Правозастосування має похідний характер, оскільки забезпечує реалізацію права третіми особами. Застосування одних норм одночасно потребує дотримання, виконання і використання інших, а отже, правозастосування – комплексна правореалізуюча діяльність [3, с. 424].

Водночас, потрібно відзначити і відособленість (самостійність) правозастосування від інших форм реалізації права, яка полягає, по-перше, в тому, що низка правових норм не може бути реалізована без актів застосування права (наприклад, норми, що встановлюють юридичну відповідальність за правопорушення). По-друге, якщо використання та дотримання права типові для діяльності громадян і приватних юридичних осіб у сфері громадянського суспільства, то застосування права типове для суб'єктів публічного права (здійснення влади, управління, правосуддя). Окремі державні органи, приміром суди, існують лише для правозастосування. По-третє, власне правозастосування породило процесуальне право – комплекси правових норм, що визначають порядок, процедуру реалізації й охорону матеріально-правових норм. По-четверте, на матеріалах правозастосовного процесу як найбільш формалізованого способу реалізації права теоретично розроблено стадії правореалізації, прийоми тлумачення правових норм, типові способи вирішення юридичних ситуацій – те, що (у згорнутому вигляді) властиве будь-якій формі реалізації права [4, с. 388–389].

При застосуванні і справді неможлива пасивна поведінка. Застосування потребує взаємодії з дотриманням, виконанням та використанням, проте не варто забувати і про його самостійність. Яскравим прикладом правозастосування є судова практика.

Водночас, це не означає, що судова практика в нашій державі має розглядатись як джерело права. Найімовірніше, її треба розуміти як формально закріплену реальність дії, застосування і захисту права. З огляду на те, що акти вищих судових органів нових норм права не містять та не заповнюють прогалин у праві, наявні в таких актах правові позиції щодо порядку здійснення окремих дій мають правозастосовну природу і через авторитетність цих актів утворюють прецедент правозастосування, під яким належить розуміти закріплену в актах вищих судових інстанцій позицію щодо вирішення того чи іншого юридичного питання, що розглядатиметься судами нижчого рівня як зразок під час вирішення таких питань у майбутньому. Враховуючи зазначене, вчені рекомендують розцінювати судову практику як джерело для правотворчості [5, с. 9].

Деякі дослідники застосовують підхід до судового правозастосування як однієї із форм правозастосування. При цьому виокремлюють специфічні ознаки судової форми, оскільки саме вона відіграє у сфері права фундаментальну роль, виконання якої належить виключно судам, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ч. 1 ст. 124 Конституції України) [6, с. 45]. Ознаками судової форми правозастосування є: винятковість реалізації норм права судами шляхом розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення; повнота правосуддя; ухвалення правозастосовних рішень у формі вироків, ухвал, постанов,

рішень іменем держави (правозастосовні акти інших державних органів, організацій та установ різних форм власності не можуть прийматися у такий спосіб); загальнообов'язковість (пріоритет судового рішення порівняно з рішенням інших органів, посадових осіб, громадян, які вправі здійснювати правозастосовну діяльність); наявність процесуальної форми (розгляд справ у суді та прийняття правозастосовних рішень здійснюється в процесуальних формах, які чітко установлені законодавством для конкретних видів юридичних справ) [6, с. 46–55].

У юридичній доктрині норми моралі розглядають як систему нормативних розпоряджень, що оберігають універсальні цінності людського існування – життя, свободу, гідність. Їх вимоги дають змогу людині підноситися над соціальними інститутами, що розділяють людей. Моральний суб'єкт – вільна особа, що усвідомлює власну гідність та готовий відповідати за свої вчинки як перед Богом, так і прислухатися до внутрішнього голосу своєї совісті [7, с. 541]. Під поняттям моралі, з позиції якої повинно здійснюватися правозастосовне оцінювання, розуміють соціонормативні вимоги, спрямовані на охорону суспільно значущих благ (суспільна мораль) та втілені у поведінкових зразках і звичаєвих формах суспільної поведінки людей та їх спільнот (суспільна моральність) [8, с. 59].

Можна вважати, що кожен при здійсненні своїх повноважень чи просто дій повинен прислухатись до голосу своєї совісті. Адже кожен з нас має діяти згідно з моральними міркуваннями, не порушуючи при цьому закону. Тільки так ми зможемо дійти спільної моральності.

Філософське розуміння застосування має свої особливості. Зокрема, замість позитивістських норм права розглядаються метафізичні онтологічно-правові догмати, спеціальні суб'єкти правозастосовної діяльності перебувають за межами державної юрисдикції, процедура застосування догматів насичена почуттєво-релігійними нормами й поглядами, правозастосувальний акт приймається у сфері духу. Ці особливості обґрунтовує філософія права та канонічне право, і наукові досягнення тут ще незначні, що породжує певні проблеми [9, с. 144–145].

Філософське розуміння застосування проявляється в релігійних нормах. Оскільки теоретичне значення пов'язане з нормами та законами, то філософське будується на Священному Писанні, Біблії та інших релігійних джерелах. У філософському розумінні застосування будується на моральних цінностях, які необхідні в наш час. Яскравим прикладом є роль моралі в судовому розгляді.

Отже, виділяють способи відображення норм моралі в судовому рішенні, серед яких: 1) випадки, коли моральна аргументація збігається з правовою (виступає у формі правової) – переважно при застосуванні норм, що містять морально-оцінкові поняття; 2) використання моральної аргументації як основного чи додаткового обґрунтування судового рішення (як правило, при застосуванні морально-оцінювальних понять, обґрунтуванні застосування чи незастосування юридичних норм при їх колізії чи наявності прогалин у законодавстві, прийнятті рішень *contra legem*); 3) “неявне” відображення моральної оцінки в судовому рішенні, яке, однак, дає підстави вважати, що саме вона спонукала суддю обрати конкретний варіант вирішення справи [8, с. 72].

Тому доцільно зауважити, що, попри жорсткі юридичні закони, норми моралі є доцільними і можуть сприяти справедливому вирішенню справи. Адже філософське і теоретичне розуміння певною мірою взаємодіють між собою, проте мають і відмінності.

До спеціальних суб'єктів застосування онтологічно-правових догматів належать окремі особи, установи, суспільні утворення. Кожен із цих суб'єктів має два виміри: науковий і релігійний, які пов'язані із здатністю мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Науковий вимір особи, тобто науковець, має право у своїх дослідженнях на активне дослідження онтологічно-правових догматів як гаранта світового правопорядку, як природну і надприродну силу, на яку потрібно зважати. Догмати як абсолютні засади містять у собі множину юридичних норм, які потрібно виправдати позитивним правом шляхом застосування природної владно-організуючої діяльності у процедурно-процесуальний порядок. Звичайно, приписи розуму науковців-правників не є однаковими. Кожен з них має свою особливу думку щодо застосування догматів у кожному явищі. Така особлива думка, окремість правового мислення є специфічним природно-правовим поглядом, інди-

відуальним правопізнанням, яке вимагає визначення меж для запобігання зловживанням чи колізійного застосування. Такі рамки чи контроль може встановити інший релігійний вимір. Розглядаючи релігійні віровчення, духовні особи застосовують їх для здійснення таїнств Церкви, у літургійній діяльності, проповідях, у вирішенні особистих проблем тощо. Тут у застосуванні яскраво простежується природний обов'язок священнослужителя, онтологічний зв'язок обов'язку реалізації ідеальних норм для регулювання життєдіяльності людини. Релігійний вимір особи застосувальника охоплює почуттєві межі природно-правового нагляду і правосвідомлення. Природно-правове почуття священнослужителя завжди перебуває у підвищеному стані й готовності до реалізації, зокрема до застосування природної догматики в регулюванні поведінки [9, с. 145–146].

Ми вважаємо, що науковий та релігійний вимір, хоч і існують окремо, мають діяти спільно, адже саме тоді, коли вони об'єднуються, коли людина спиратиметься у своїх дослідженнях, працях на науковий та релігійний виміри, вона досягне бажаного результату. Адже кожен результат завершується певним рішенням, актом. Як приклад можна навести рішення суду в судових справах або діагноз лікаря при встановленні хвороби.

На думку С. Сливки, як і в позитивному праві, правозастосовна діяльність онтологічно-правових догматів завершується природно-правовим рішенням – актом, засвідченою дією, яка спрямована більше на тлумачення, герменевтику природного права або на регулювання поведінки людини. Правозастосовний акт тут більше наповнений умовностями, семіотичностями з метафізичними аспектами.

Видається, що акти застосування онтологічно-правових догматів поділяються на такі види:

1) акти особи (науковий вимір), наукове відкриття, монографія, дисертація, наукова доповідь (повідомлення), власна методологічна засада, висновок наукового керівника (консультанта), рецензента, опонента тощо;

2) акти особи (релігійний вимір): вчення апостолів, святих отців Церкви, молитва, піст, сповідь дії у таїнствах, укази єпископів (керуючих єпархіями) та предстоятелів Церков, їхні рішення та благословення, літургійні проповіді тощо;

3) акти установи (науковий вимір): рішення та рекомендації науково-дослідних установ, академій наук, затвердження тем дослідження, рішення вчених (спеціалізованих вчених) рад та компетентних комісій в галузі науки тощо;

4) акти установи (релігійний вимір): догматичні вчення Церкви, постанови Вселенського Собору (Помісного Собору, Архиєрейського Собору, Священного Синоду), Кодекси та Правила Церков, Ухвала Патріаршого Суду, Устав Церкви та ін.;

5) суспільні утворення (науковий вимір): рекомендації громадських наукових шкіл, рішення (резолуції) конференцій, наукових товариств, науково-виробничих об'єднань тощо;

6) суспільні утворення (релігійний вимір): устави парафіяльної Церкви та монастиря, рішення парафіяльних зборів та парафіяльної ради, рішення релігійних братств тощо [9, с. 147–148].

Застосування основних рис людської гідності взаємопов'язане певною мірою з догматами, оскільки саме останні спираються на певні моральні якості особи, серед яких довіра, віра людині на слово, що є рідкісним явищем у наш час. Кожен має показувати на власному прикладі, що йому можна довіряти, саме тоді стане менше брехні і збільшиться застосування моральних цінностей.

Як вважає С. Сливка, застосування онтологічно-правових догматів залежить від налаштованості суб'єкта до сприйняття світобудови, від віри у надприродні норми, які є неосяжними для людського розуму. Головною вимогою правильного застосування догматів є визнання верховенства природного права і постійної недосконалості позитивного права, підпорядкованості людської правотворчості природно-надприродній правотворчості. Суб'єкт правотворчості повинен твердо усвідомити, що онтологічно-правові догмати мають інформаційну, ціннісно-мотиваційну обов'язкову дію природного права, що повинно відображатися у правозастосувальних актах наукового і релігійного вимірів. Аналогічно до позитивного права, говорять і про стадії правозастосування, але особливої необхідності в цьому немає. Основною причиною відсутності чітких стадій є те, що

природне право не потребує регламентованої державою наукової діяльності. Потрібна лише віра, зусилля, відповідальність суб'єкта правозастосовника і намагання не віддалятися від логічно обґрунтованих процедур правових дій, запропонованих державою [2, с. 147–148].

Варто наголосити, що застосування людської гідності у здобутті свободи деякою мірою ґрунтується і на моральних цінностях. Адже якщо люди будуть дотримуватись моральних цінностей, то і не прийдеться захищати свою свободу.

Цінності моралі: 1) осмислені моральною свідомістю, етично обґрунтовані належні доброчесності й відповідні їм норми поведінки (мудрість, мужність, толерантність, вірність, правдивість, щирість тощо); 2) узагальнений зміст основних етичних понять (справедливість, добро і зло, гідність, честь, щастя, обов'язок тощо) і принципів (гуманізм, альтруїзм, благоговіння перед життям тощо); 3) безпосередньо значущі для людини універсальні зразки, ідеали моралі, вимоги, які мають самостійний статус, схвалюються суспільною думкою, знаходять втілення в релігії, праві, філософії, мистецтві. У межах класичної філософської традиції буття і цінність мислилися як нероздільні, і, отже, моральна аксіологія поставала як невід'ємна від онтології. Довгий час цінності моралі розглядалися як ієрархічно підпорядковані в межах більш глобальних ціннісних систем і не набували значення універсальних і самодостатніх. Теоретико-концептуальне обґрунтування автономії моралі вперше здійснив Кант. Зростаюча автономія цінності моралі пов'язана зі збільшенням її авторитетності і впливовості як особливого способу нормативної регуляції, поширенням моральної оцінки і самооцінки на різноманітні сфери життєдіяльності людей. Продуктивність моральної оцінки на основі загальнокультурних ціннісних орієнтацій зумовлює виникнення локальних культурно обумовлених систем цінностей моралі, що адаптовані до наявного стану суспільної, масової, групової психології. Внаслідок соціокультурної динаміки певні цінності моралі можуть ставати визначальними або ж втрачати свою вагомість, регулятивну цілевідповідність.

У натуралістично орієнтованій аксіології й етиці цінності моралі займають, як правило, вищий шабель в ієрархії цінностей культури. Теологічний підхід до визначення природи цінностей моралі переважав у минулі культурно-історичні епохи і був досить авторитетним у ХХ ст. У питанні про співвідношення релігійних цінностей і цінностей моралі багато хто з мислителів ХХ ст. (Тейяр де Шарден, Шелер, Бердяєв та ін.) віддавали перевагу релігійним. У філософії Гартмана намагання звільнити аксіологію від релігійних передумов породжує проблему незалежного існування сфери цінностей. У сучасній етиці намагання втілити інтерсуб'єктивні загальнозначущі смисли обумовлює пошук абсолютних, непроминальних етичних максим. Пристосування їх до конкретно-історичних умов, згідно з потребами функціонування соціуму, призводить до поділу їх на обов'язкові для всіх у практичному поведінковому сенсі, обов'язкові для всіх у сенсі ідеальної належності, найвищі, що уособлюють героїчний етос ("моральну розкіш", за висловом П. Сорокіна) і як такі не можуть бути загальнообов'язковими (самопожертва, подвижництво тощо). Ефективність сучасних стратегій суспільного розвитку залежить як від особистісного чинника (засвоєння цінностей моралі як особистих поведінкових регулятивів), так і універсального, що враховує глобально-планетарний вимір сучасних цивілізаційних процесів. Серед основоположних цінностей набувають пріоритету "благоговіння перед життям" (Швейцер), індивідуальне кінцеве існування людини як "Іншого" (Левінас) тощо [10, с. 708].

Висновки. Застосування основних рис людської гідності у здобутті свобод відіграє важливу роль у нашому житті. Поняття застосування права – це вміння правильно і доцільно застосовувати правові норми. Застосування потребує взаємодії з дотриманням, виконанням та використанням, адже вони взаємодоповнюють одне одного. Кожен з нас під час здійснення своїх повноважень чи просто дій повинен прислухатись до голосу своєї совісті, дотримуючись моральних принципів, але водночас не порушуючи закон. Тільки так ми зможемо дійти спільної мети. Аналогічно і науковий та релігійний виміри, хоч існують окремо, проте повинні діяти спільно. Коли вони об'єднуються,

коли людина буде спиратись у своїх дослідженнях, працях на науковий та релігійний виміри, вона досягне бажаного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорика Д. (2000). Онтологічний та екзистенційний виміри людської гідності. *Досвід людської особи: нариси з філософської антропології*. Львів: Свічадо. С. 123–151.
2. Сліпушко О., Яременко В. (2005). Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Київ: Аконті. Т. 3. 864 с.
3. Проблеми общей теории права и государства (2006). / под общ. ред. акад. РАН, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Нерсесянца. Москва: НОРМА. 832 с.
4. Проблеми теории государства и права : учеб. (2012). / под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Малько. Москва: Юрлитинформ. 592 с.
5. Бобрешов Є. Г. (2011). Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 19 с.
6. Борисенко М. О. (2016). Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ. 230 с.
7. Бачинин В. А. (2006). Энциклопедия философии и социологии права. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс. 1093 с.
8. Тарнавська М. І. (2013). Моральні оцінки у правозастосовній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів.
9. Сливка С. С. (2014). Проблеми філософії права : навч. посіб. Київ: Ліга-Прес. 160 с.
10. Аболіна Т. (2002). Цінності моралі. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (голова редкол.) та ін. ; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наук. ред.); І. О. Покаржевська (худ. оформл.). Київ: Абрис. 742 с.

REFERENCES

1. Fedoryka D. (2000). **Ontologichnyj ta ekzystencijnyj vymiry lyudskoyi gidnosti**. [*Ontological and existential dimensions of human dignity*] Dosvid lyudskoyi osoby: narysy z filsofskoyi antropologiyi. Lviv: Svichado. P. 123–151.
2. Slipushko O., Yaremenko V. (2005). **Novyj tлумachnyj slovnyk ukrayinskoyi movy** [*New explanatory dictionary of the Ukrainian language*]: u 3 t. Kyiv: Akonit. T. 3. 864 p.
3. **Problemy obshhej teoryy prava y gosudarstva** (2006). [*Problems of the general theory of law and the state*] / pod obshh. red. akad. RAN, d-ra yuryd. nauk, prof. V. S. Nersesyancza. Moskva: NORMA. 832 p.
4. **Problemy teoryy gosudarstva y prava** (2012). [*Problems of the theory of the state and law*]: uchebnyk / pod red. d-ra yuryd. nauk, prof. A. V. Malko. Moskva: Yurlytynform. 592 p.
5. Bobreshov Ye. G. (2011). **Sudove pravozastosuvannya v Ukrayini: problemy teorii i praktyky** [*Judicial law enforcement in Ukraine: problems of theory and practice*]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv. 19 p.
6. Borysenko M. O. (2016). **Organizacijni ta pravovi osnovy zabezpechennya yednosti pravozastosuvannya sudamy Ukrayiny** [*Organizational and legal bases of ensuring the unity of law enforcement by the courts of Ukraine*]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.10. Kyiv. 230 p.
7. Bachynyn V. A. (2006). **Encyklopedyya fylosofyy y socyologyy prava**. [*Encyclopedia of philosophy and sociology of law*] Sankt-Peterburg: Yuryd. centr Press. 1093 p.
8. Tarnavska M. I. (2013). **Moralni ocinkyu pravozastosovnij diyalnosti** [*Moral assessments in law enforcement*]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Lviv.
9. Slyvka S. S. (2014). **Problemy filosofiyi prava** [*Problems of philosophy of law*]: navch. posib. Kyiv: Liga-Pres. 160 p.
10. Abolina T. (2002). Cinnosti morali. **Filosofskyyj encyklopedychnyj slovnyk** [*Philosophical encyclopedic dictionary*] / V. I. Shynkaruk (golova redkol.) ta in.; L. V. Ozadovska, N. P. Polishhuk (nauk. red.); I. O. Pokar-zhevska (hud. oforml.). Kyiv: Abrys. 742 p.

Дата надходження: 16.12.2020 р.

APPLICATION OF THE MAIN FEATURES OF HUMAN DIGNITY IN GAINING FREEDOMS

The application of the basic features of human dignity in the acquisition of freedoms plays an important role in our lives. After all, moral norms of law contribute to decision-making in accordance with justice and human dignity.

It should be noted that the application of law – is the ability to correctly and appropriately apply the law. However, it should be noted that the application has its own characteristics.

Application closely interacts with compliance, use and enforcement, but can also be independent in the application of the law or the issuance of court decisions, where the role of application is clearly manifested. After all, it is at such important points of application that it is appropriate, because the fate of other people may depend on the ability to apply the law correctly and expediently and make the right decisions. That is why in such situations a person must act according to the legal point of view, but not forgetting about his morals and place in this world.

Philosophical understanding of the application is manifested in religious norms. Because theoretical significance is related to norms and laws, philosophical significance is based on Scripture, the Bible, and other religious sources. In the philosophical sense, the application is based on moral values that are necessary in our time. A clear example is the role of morality in litigation.

Key words: law enforcement, human dignity, behavior, isolation, application.